

Тетяна Холонюк

УДК 902:39(438+437.6+477.8) “00/03”

**ЗМІНИ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА
ГЕРМАНСЬКИХ ПЛЕМЕН СХІДНОЇ ЄВРОПИ В УМОВАХ
КОНТАКТІВ З РИМСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ в I-III ст. н.е.**

(На базі писемних та археологічних джерел)

Проаналізовано етнокультурні особливості розвитку германських племен у межах перших державних утворень Східної Європи. Розглянуто аспекти впливу Римської імперії і її роль у стосунках із племенами. Германські племена відігравали роль лідерів у цьому районі, а їхній історичний розвиток впливав на зміни етнічної ситуації.

Свевський племінний союз германських племен сформувався в зоні безпосередніх контактів з Римською імперією в кінці I ст. до н.е. Племена цього союзу – геруски, квади, семнони та лангобарди були об'єднані під владою Маробода з племені маркоманів. На території сучасної Моравії та Північно-Східної Словаччини вони створили перше державне утворення германських племен¹. Вибір в якості об'єкта дослідження саме цього племінного союзу зумовлений тим, що він зазнав найбільшого впливу Римської імперії в I-III ст. н.е. Власне політика Риму привела до формування специфічних рис перших “варварських” королівств германців. Політичним аспектам цього процесу в історичній літературі вже приділялась увага². Утворення союзу та його криза в I-III ст. призвела до складних етнічних процесів, які можуть бути досліджені на підставі аналізу археологічного матеріалу, виявленого на території Польщі, Словаччини та України.

Головною причиною племінних міграцій від кордонів Римської імперії був постійний тиск римлян в сторону варварського світу (північно-східний напрям). Наприклад, між 12 та 9 рр. до н.е. відбулося завоювання Римом Паннонії та широкомасштабне зіткнення з племенами варварів на германському кордоні (похід Друза та Марка Вініція). У 9-7 рр. до н.е. Тіберій завершує розгром свевів, а в 6 р. до н.е. Доміцій Агенобарб проводить ряд переміщень, результатом яких

¹ Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.О. Зашкільняка. - Львів, 2001. - С.29.

² Бандровський О.Г. Початки державотворення у Південно-Східній та Центральній Європі // Вісник Львів. ун-ту. Сер. іст. 2000. Вип.35-36. С.38-39; Буданова В.П. Варварские племена в эпоху Великого переселения народов. - М., 2001. - С.37 - 46.

стала поява на кордоні римської провінції Норік племені маркоманів³. Спочатку Рим схвалював прагнення цього племені стати новим лідером свевського союзу. Ідея утворення свевської держави-клієнта на кордоні імперії була головною в напрямі зовнішньої політики Октавіана Августа. Царя Маробода римляни використовували як опозицію Армінію, грізному ватажку герусків. З повідомлень римських авторів відомо, що римляни провокували постійні чвари серед свевських племен гермундурів, готонів, квадів⁴.

Квади визначали етнічну домінанту на кордонах Римських провінцій Норік та Паннонія на протязі I-IV ст. н.е. Місце їх проживання визначено писемними і археологічними джерелами. На сході територію квадів від земель інших племен відділяла ріка Морава, а на заході р. Ваг⁵. Вже до середини I ст. н.е. квади зуміли розширити цю територію і досягнути р. Іпель⁶.

Словацькі археологи виділили квадську культуру ранньоримського періоду (Сладковічево, Костолна на Дунаї, Загор), яка Т.Колником переконливо пов'язується з повідомленнями античних авторів⁷.

На північ від Західних Карпат в сер. I ст. н.е. виникає новий союз племен. Античний автор Тацит повідомляє, що центром цього племінного союзу стають лугії⁸.

В добу правління імператора Доміціана навіть відбувались сутички між лугіями та свевами. В археологічному плані в I-II ст. союз лугіїв асоціюється з пам'ятками пшеворської культури⁹.

Серед германських племен згадуються сідони. Вони брали участь в подіях Маркоманських війн¹⁰. Вірогідно, що це плем'я також входило до складу племінного об'єднання лугіїв, а потім вандалів. Тривалий час сідони зберігали відносну самобутність, яка була пов'язана з передовими досягненнями в ремісничому виробництві. Очевидно,

³ *Flor Lucius Annaeus. Oeuvres.* - Paris, 1967 (далі - Flor), III, 30

⁴ *Velleius Paterculus. The Tiberian narrative.* - Cambridge, 1977, (далі - Vell. Pat.), II, 118; *Tacitus Cornelius Publius.* - Lipsiae, 1960, (далі - Tac. Ann.), II, 63

⁵ *Plinius Gaius Sekundus. Natural histori.* - Cambridge, Harvard, London, 1969, (далі - Plin. HN), IV, 81.

⁶ Tac. Ann. II, 63.

⁷ *Kolnik T. Doba římska a doba stahovania národov // Slovenská archeologia.* - Bratislava, 1980. - T.28, 1. - S.206.

⁸ Tac. Ann. XII, 29-30; *Dionis Casii Cocceiani. Historia Romana.* - Lipsiae, 1864, (далі - Dio Cass), 67, 5, 2.

⁹ *Козак Д.Н. Слов'яни у II ст. до н.е. – першій чверті I тис. н.е. (за археологічними даними) // Давня історія України. В 3 т.: Слов'яно-Руська доба.* - К., 2000. - Том.3. - С.30.

¹⁰ Dio Cass. 71, 20, 2.

сідонам належать пам'ятки тинецької групи пшеворської культури в районі Кракова¹¹. Якщо в ранній час у пшеворській культурі простежуються кельтські елементи, то в I ст. н.е. посилюються пшеворські впливи.

Причинами цього стали міграційні процеси. Одні дослідники стверджують, що на початку II ст. н.е. зі складу союзу починається відхід населення у східному та південно-східному напрямку.¹² Інші дослідники стверджують, що з кінця II ст. провідну роль в союзі захоплюють вандальські племена і починається активна експансія в західному (Тюрингія, Саксонія) та південно-східному (Малопольща, Подністер'я, Східна Словаччина та Закарпаття) напрямках¹³.

Складність вивчення міграційних процесів полягає в тому, що пшеворська культура мала багато локальних варіантів. Це могло пояснюватись тим фактом, що, по-перше, вандалі були союзом племен (асдинги, лакринги, силінги), а, по-друге, формувались змішані етнічні варіанти союзів (наприклад, кельто-пшеворська тинецька група). Локальним варіантом стає волино-подільська група пшеворської культури (зубрицька культура), яка не виключає участі слов'янських елементів¹⁴. На тлі переміщень вандалів відбувається інфільтрація германських племен у Закарпаття.

До племен свевського походження на території Словаччини належать наристи та бури. Вони проживали поблизу квадів та кельтського племені котинів, яким вдалося зберегти в межах германського племінного союзу свою етнічну і культурну самобутність¹⁵. У археологічному плані в цьому районі знаходяться пам'ятки пуховської або цежинської культури. Ареал її поширення займає гірські області Середньої і Північної Словаччини, а також польське Прикарпаття¹⁶. В зарубіжній науковій літературі цей регіон досить широко висвітлений¹⁷.

¹¹ Prahistoria ziem polskich. - Wrocław, 1981. - T.5. - S.122; *Wozniak Z.* Osadnictwo celtske w Polsce. - Wrocław, 1970. - S.140,142.

¹² *Кудрявцев О.В.* Исследование по истории Балкано-Дунайских областей в период Римской империи и статьи по общим проблемам древней истории. - М., 1957. - С.30-31; *Тумieniecki K.* Państwo swewskie i Słowianie na szerszym tle zagadnień słowiańskich // *Slavia Antiqua.* - Warszawa, 1960. - T.7. - S.72.

¹³ *Godlowski K.* Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim. - Wrocław, 1985. - S.31, 146-147.

¹⁴ *Козак Д.Н.* Пшеворська культура в Верхньому Подністров'ї та Західному Побужжі. - К., 1984. - С.68.

¹⁵ Tac. Germ. 43.

¹⁶ *Hensel W.* Polska starożytna. - Wrocław, 1980. - S. 416.

¹⁷ *Beninger E.* Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei. Reichenberg-Leipzig, 1937. - S.107; *Barkyczi L.* Die Naristen zur Zeit der Markomannenkrieg // *Folia Archaeologica.* - Budapest, 1957. - T.1. - S.91-99.

Останнім часом словацькі археологи пов'язують пам'ятки згаданих культур з племенем котинів¹⁸. Водночас польський вчений З.Возняк справедливо відзначав хронологічну розбіжність між свідченнями про появу котинів і виникненням пам'яток цієї культури¹⁹. Він висловлював думку про участь кількох племен у творенні пуховської культури²⁰. Автор монографії "Пуховська культура" К.Піета також підкреслює неоднорідний характер пам'яток пуховської культури. На його думку, це пов'язано: по-перше із наявністю у культурі автохтонних лужицьких елементів, а, по-друге із присутністю сильних іллірійських компонентів, що проникають зі східноальпійських і паннонських земель. На завершальному етапі ці впливи проявилися в культурі східногерманських (пшеворці) та західногерманських (квадських) племен. Головним ядром населення К.Піета вважає котинів і озів²¹.

Хронологічною межею нашого дослідження є події III ст. Саме наприкінці цього століття припинилося активне втручання Римської імперії в соціально-економічне та політичне життя племен. Внаслідок цього посилився зворотний тиск варварів на римські провінції.

Дуже важко ідентифікувати потоки руху германських племен зі східного боку Карпатських гір. Відомо, що їх є два – вандальський та гото-гепідський. Останнім часом пам'ятки вельбарської культури на Україні трактують як наслідки гото-гепідського переміщення.²² Д.Н.Козак вважає, що в останній чверті II ст. н.е. готи, навколо яких об'єдналися інші германські племена (вандали, бургунди, гепіди) рушили на Волинь. Головним аргументом дослідника є поява на волинських землях пам'яток вельбарської культури²³.

Історичні джерела заперечують цю гіпотезу. Справа в тому, що пересування готів примусило вандалів зміщуватись в зону Карпат і долати відстань через карпатські перевали. Римляни вітали появу вандалів і надали їм для поселення землі костобоків. Інші аргументи стосовно військових конфліктів між слов'янами та готами подаються з посиленнями на Йордана, але сумнівно чи свідчення цього автора є достовірними. І.Винокур вважає, що просування гото-гепідських племен територією України здійснювалося в кінці III - на початку IV ст. н.е.²⁴.

¹⁸ Kolnik T. Romerzeitliche Groberfelder in der Slowakei. - Bratislava, 1980. - Bd.1. - S.113.

¹⁹ Woźniak Z. Osadnictwo celtske w Polsce. - Wrocław, 1970. - S.141

²⁰ Ibid.

²¹ Pieta K. Die Puchov-Kultur. - Nitra, 1982. - S.208-213.

²² Онушук Я. Германське населення вельбарської культури в етнічній історії Волино-Подільського пограниччя. // Вісник Львів. ун-ту. Сер. іст.- Львів, 2000. - Вип.35-36. - С.30.

²³ Козак Д.Н. Етнокультурна історія Волині. - К., 1992. - С.108-130.

²⁴ Винокур І.С. Черняхівська культура: витоки та доля. - Кам'янець-Подільський, 2000.

Найбільш раціональним сьогоднішні видається підхід, за яким на території західних областей України було дві хвилі германського переселення. Перше вторгнення асоціюють з носіями пшеворської культури (вандали). Вони пройшли із Західної Європи через північнокарпатські перевали в долини річок Горнаду, Ториси, Бодрогу, Лаборцю, Боржави та Самоша²⁵. На Закарпатті германці залишили понад 20 пам'яток свого перебування. Нова хвиля гето-гепідської навали стосується до другої половини III ст. н.е. Вона була спричинена послабленням племен ближньої периферії Римської імперії. Саме тоді пам'ятки гепідів з'являються у Східній Словаччині та Східній Угорщині²⁶.

Контакти германських племен зі слов'янами в сучасній українській історіографії трактується за концепціями пов'язаними, з племенем венетів, які згадуються в історичних джерелах. Д.Н.Козак вважає, що саме венети представляють слов'янське населення, яке контактувало з германськими племенами²⁷.

Важливою проблемою у вивченні долі германців у зоні ближньої варварської периферії Римської імперії є характеристика античного впливу на культурно-економічне середовище. Всі германські племена цього регіону в попередню добу (III-I ст. до н.е.) зазнавали значного впливу кельтів. Тому дуже важко відокремити культурні надбання, що були принесені в германське середовище кельтами від досягнень римського світу, адже і ті, і інші несли в регіони Східної Європи досягнення великої середземноморської цивілізації.

Впевнено можна говорити лише про окремі елементи римського впливу. В галузі сільськогосподарського виробництва зміни відбулися у землеробстві. Саме на територіях західної частини Карпатського регіону відбувався перехід до змінно-перелогового рільництва. Численні знахідки решток жита на поселеннях "кельто-пшеворської" культури дозволяють говорити про вирощування зернових озимих культур. Ці зміни, ймовірно, пов'язані зі збільшенням обсягів посівів, необхідних

²⁵ Kolnik T. Preh'lad a stav bádania o dobe rímskej a stahovania národov// Slovenská archeologia.- Bratislava, 1971.- T.19.- S.525; Kotigoroško V.Г. Вопросы происхождения и этнокультурной принадлежности населения Верхнего Потисья римского времени / Доисторическое и раннеисторическое заселение Восточной Словакии в отношении к смежным землям.- Нитра, 1986.- С.233.

²⁶ Kotigoroško V.Г. Германцы в Верхнем Потисье //Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизинця.- Ужгород, 2000.- С.278-279.

²⁷ Козак Д.Н. Східнокарпатський регіон в латенський час і на початку нашої ери // Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат.- Т.1: Археологія та антропологія.- Львів, 1999.- С.223-226.

для торгівлі з Римом. У сфері сільськогосподарських знарядь римські впливи проявилися в появі широких леміхів, що були краще пристосовані до обробітку землі.²⁸ Значне поширення отримують ротаційні млини²⁹, змінюється форма серпів³⁰. Дослідники знаходять кістки великої рогатої худоби з характерними остеологічними змінами, що дозволяє зробити висновок про використання сили тварин для обробітку землі.

Археологічні дані свідчать про розвиток сільського господарства у районах германського заселення. В I ст.н.е. стародавнє населення Малопольщі вирощувало різні сорти пшениці (*Triticum dicocum* Schrk., *Triticum compactum* Host., *Triticum vulgare* ViU., *Triticum spelta* L.)³¹. Зерна тиж же пшеничних сортів було виявлено і на поселеннях пуховської культури (крім *Triticum vulgare* ViU)³². Вирощували германці ячмінь і просо, але ці культури перейшли до них від кельтів³³. З інших культур були відомими боби (*Vicia faba*), горох (*Pisum sativum*), гречка (*Pagorum tatar.*), льон (*Camelina sativa*)³⁴. Поступово зростають посіви вівса.

Отже, рільництво відігравало головну роль в економіці германських племен. З іншого боку про це також свідчить структура поселень³⁵.

Населення західних карпатських земель з латенських часів вирощувало велику рогату худобу. У середовищі кельтських племен збільшується поголів'я овець, кіз, свиней³⁶. З приходом германських племен у регіоні дещо змінилась структура поголів'я, яку відображає співвідношення кісткових залишків на поселеннях латенської і пшеворської культур (в %).

Культури:	: ВРХ	: КОНИ	: СВИНИ	: ВІВЦІ
Латенська	: 35,01	: 3,88	: 30,29	: 30,45
Пшеворська	: 55,04	: 5,64	: 25,23	: 30,78

Отже простежується явна тенденція до збільшення поголів'я

²⁸ Prahistoria ziem polskich.-Wroclaw etc., 1981.- T.5.- S.316.

²⁹ Wozniak Z. Osadnictwo celtske w Polsce.- Wroclaw, 1970.- S.220.

³⁰ Prahistoria ziem polskich. - S. 322

³¹ Dobrzanska H.Z. Z zagadniec gospodarki ludnoscі kultury przeworskiej w okresie rzymskim na obszare Malopolski // Acta archaeologica carpathica. -Krakow, 1981.- T.21.- S.262.

³² Pieta K. Die Puchov-Kultur.- Nitra, 1982.- S. 308.

³³ Діон Кассій, зокрема, твердив, що кельто-іллірійське населення Паннонії вживало ячмінь та просо. (Dio Cass. 49, 36, 3)

³⁴ Prahistoria ziem polskich. -S. 317

³⁵ Wozniak Z. Osadnictwo celtske w Polsce.- S.223.

³⁶ Simek K. Posledni Keltove na Morave.- Brno, 1958.- S.194-195.

великої рогатої худоби і коней. Це підтверджує і Діон Кассій,³⁷ зазначає, що велика кількість биків і коней повинна була надійти римлянам від квадів за умовами мирних угод після закінчення Маркоманських війн (166-180)³⁸.

У межах племінних союзів германців складаються елементи певної спеціалізації. Наприклад, у середовищі квадів переважали заняття в галузі тваринництва, а їх північні і східні сусіди більше уваги приділяли рільництву. Це сприяло розвитку товарообміну і товаро-грошових відносин на основі римського денарія.

Під тиском римської експансії германці налагодили і міжплемінний обмін з слов'янським та сарматським етносами. У язигів переважав скотарський тип господарства. Але і вони в умовах контактів з Римом переходять до осілого способу проживання. На деяких сарматських поселеннях знаходять кам'яні ручні млини³⁹. Нестачу продуктів рільництва сармати-язиги могли компенсувати товарообміном із сусідніми племенами. Тому не випадковим виявився своєрідний симбіоз у матеріальній культурі германських елементів зі слов'янськими елементами.

Особливо яскравим підтвердженням землеробського характеру населення північносхідної частини Карпатського регіону є різноманітні способи зберігання зерна (зернові ями, переносні посудини-піфоси і навіть спеціальні зерносховища)⁴⁰. Не випадково перші римські імпорти в ці землі були керамічні вироби для збереження зерна. Племена мали і інші додаткові джерела поповнення продовольчих запасів. Зокрема, розведення домашніх тварин (свиня, кінь, велика рогата худоба, коза, вівця, собака)⁴¹ доповнювалося полюванням (олень, кабан, косуля)⁴² та рибальством⁴³.

Розвиток ремесел в перших століттях нашої ери на прикарпатських землях, ґрунтувався на високих досягненнях кельтської цивілізації. Кельтські майстри виготовляли багато ремісничих виробів (насамперед металевих і керамічних), якими користувалися германці.

³⁷ Dio Cass. 71, 11, 3.

³⁸ Ibid.

³⁹ Археология Венгрии (конец II тыс. до н.э. – I тыс. н.э.). - М., 1986. - С.200.

⁴⁰ Jureuko P. K problematike kulturno-spoločenskych vzťahov na sídliskách z doby římskej na východnom Slovensku // Slovenska arheologia. - Bratislava, 1981. - T.29. - S. 316-318.

⁴¹ Borzsak J. Die Kenntnisse des Altertums über das Karpatbeken. - Budapest, 1936. - S. 36.

⁴² Jurečko P. K problematike ... - S. 319

⁴³ Lamiovo-Sehmiedlova M. Romerzeitliche Siedlungskeramik in der Sudostslowakei Lamiova // Slovenska arheologia. - Bratislava, 1969. - T.17. - S. 483.

Хоча, безумовно, частина ремісничих виробів і мала суто германське походження. У цей час активно розробляються поклади родовищ залізних руд у Варині і Новини Смоковце⁴⁴.

З іншого боку, ми можемо говорити і про те, що збереженню кельтських традицій в галузі чорної металургії карпатських земель сприяла політика Риму. Відповідно до закону (*Lex Julia maiestatis*) римським купцям було заборонено вивозити залізо за межі імперії. Не можна було вивозити і сіль. І тому кельти змушені були поповнювати нестачу солі розробкою родовищ у Величці (Липтовська мара). Вплив кельтської карпатської зони в галузі металообробки на тогочасний навколишній племінний світ був настільки великим, що навіть у другій половині II ст. н.е. у матеріалах пшеворської культури на зразках господарських металевих виробів та зброї помітні прояви "латенського ренесансу"⁴⁵.

З появою римської імпортової кераміки відбувається занепад кельтських впливів у гончарному виробництві. Кельтські традиції відходять за межі карпатської котловини, тобто в ті землі де римська кераміка ще не набула значного поширення.

Місцеве гончарне виробництво в північнокарпатських землях починається наприкінці II - напочатку III ст., коли виникають гончарні центри в районі Кракова, Східної Словаччини (Блажице) і Угорщини (Берегшурань), які виготовляли кераміку, що наслідувала римську. Це наслідування було настільки явним, що іноді місцеві майстри у виробництві використовували уламки римського скляного посуду⁴⁶. Вірогідно, що у створенні нових керамічних центрів могли приймати участь ремісники-втікачі з території Римської імперії.

Римський вплив на землях Прикарпаття знайшов відбиток і на розвитку інших ремесел. Він відзначається появою склоробних майстерень (наприклад, Комарово-Дністерка, Чернівецька обл.), які випускали скляні вироби за римськими зразками⁴⁷.

У соціальному плані Тацит повідомляє⁴⁸ про наявність

⁴⁴ Pieta K., Morawcik J. Zeleziarne z doby rimskej vo Varine// Archeologicka vyskumu a nalezky na Slovensku v roku 1983. - Nitra, 1984. - S.193-195.

⁴⁵ Кухаренко Ю.В. Археология Польши. - М., 1969. - С.107-108, 113-114.

⁴⁶ Majewski K. Importy rzymski w Polsce. - Warszawa -Wrocław, 1960. - S.52-53.

⁴⁷ Смишко М.Ю., Щанова Ю.Л. Раскопки у с.Комарово-Днестровка // АО 1974 г.- М., 1975. - С.355; Щанова Ю.Л. Мастерская по производству стекла у с. Комарово (III-IV вв.)// СА.-М., 1978. - №3. - С.230-242.

⁴⁸ Tac. Ann. XII, 29-30

наступних категорій населення: *servi*⁴⁹, *liberti*⁵⁰, *ingenui*⁵¹, *nobiles*⁵², *duces*⁵³, *principes*⁵⁴ та *reges*⁵⁵. Свідчення Тацита підтверджують і багаті поховання на території Словаччини римського часу⁵⁶.

Після виникнення, під впливом Риму, "клієнтського" царства Маробода процес соціального розвитку германських племен помітно прискорився. Відомо, що Маробод частину свого життя провів у Римі⁵⁷ і не без допомоги римських покровителів став на чолі свевського племінного союзу. Веллій Патеркул повідомляє, що Маробод "скорив силою зброї, або підкорив їх (сусідні племена - прим. автора.) угодами"⁵⁸. У процесі об'єднання племен Маробод робив ставку на військові загони, які не були вже загальним народним ополченням, а своєрідним прототипом професійної армії⁵⁹. Опіраючись на військо, Маробод поставив у залежне становище сусідні племена (лангобардів, семнонів)⁶⁰.

Підтримка Риму, що відіграла спочатку консолідуючу роль, виявилася для Маробода причиною краху. Тацит пише, що зіткнення племен в межах свевського союзу були викликані двома причинами. По-перше, постійним суперництвом у військовій силі між герусками і маркоманами. І, по-друге, при відносній рівності сил титул "царя" Маробода став об'єктом ненависті серед співплемінників, а Арміній, ватажок герусків, виступав як захисник колишньої волі⁶¹.

Складається враження внутрішньої політичної кризи. Насправді ж за Армінієм стояв Рим, котрий намагався послабити сили нового державного утворення.

У гіршому становищі були землі Тисо-Карпатської котловини, для якої був характерний «симбіоз» етнічних груп, складні взаємини між ними, економічна відсталість сарматських племен язигів, постійний приплив кельтського населення з заходу і нарешті політика Риму, котрий

⁴⁹ Tac. Germ. 25.

⁵⁰ Ibid., 24, 44.

⁵¹ Ibid., 25.

⁵² Ibid., 7, 11, 13.

⁵³ Ibid., 7.

⁵⁴ Ibid., 10-15.

⁵⁵ Ibid., 7, 10.

⁵⁶ Kolnik T. Doba rimska a doba stahovania narodov // Slovenska arheologia. Bratislava, 1980. T.28, 1. - S.207-208.

⁵⁷ Strabo. VII, 1, 3.

⁵⁸ Vell. Pat. 11, 108.

⁵⁹ Tymieniecki K. Panstwo swewskie i Slowianie na szerym tle zagadnien slowianskich // Slavia Antiqua. - Warszawa, 1960. - T.7. - S.71.

⁶⁰ Svoboda B. Cechy a rimske imperium. - Praha, 1948. - S.68-70.

⁶¹ Tac. Ann. II, 44.

прагнув створити в особі язигів прикордонну смугу римської держави. За цих обставин історичний розвиток відбувався в умовах замкнених комплексів невеликих родоплеминних громад, які могли об'єднуватися лише в короткочасні військові союзи (свеви, лугії, вандали), що з'являються всередині I-II ст. і становлять незначну військову загрозу для Риму.

Наступний етап у розвитку германських племен починається після того, коли на чолі свевського союзу стає Ваній з племені-квадів⁶². Він мав постійне військо і вважається першим незалежним "царем" германців. Згодом у союзі із сарматами-язигами квади утворили велику військову силу⁶³.

Основою бюджету держави Ванія була система сплати податків. Активним чинником у збиранні данини і силою, що зцементувала державу виступало військо (своєрідна військова дружина) і гвардія (язиги).

Територіально-адміністративними одиницями державного формування Ванія були економічно незалежні племена. Кожне з племен складалося з невеликих родів (пагів), котрі поділялися на більш дрібні сільські громади. Центром пагів у соціально-економічному відношенні було невелике укріплене городище (опідум). Часто опідуми були ремісничими центрами громад. У цих центрах також була резиденція вождя, тобто глави пагу (*dux*). На чолі всього племені стояв князь (*princeps*).

Наслідком процесів, пов'язаних з утворенням держави Ванія, стали зміни в духовній культурі. Уже в I ст. до н.е. під впливом друїдів у районах річок Іпель, Грон, Нітра і Ваг відбуваються зміни у виконанні поховального обряду. Поява "князівських поховань," на думку польських дослідників, є наслідок суспільних диференційованих процесів.⁶⁴

У той же час з'являються великі культові святилища. На поселенні у Липтовській Марі, яке, вірогідно, було центром одного з 11 кельтських пагів, було виявлено велике святилище з перепаленими кістками тварин, зернами злакових культур, прикрасами та людськими рештками⁶⁵.

В загальному процеси децентралізації і племінного сепаратизму, зовнішня загроза (поява лугійського союзу) і, особливо, втручання

⁶² Tac. Ann. II, 63.

⁶³ Ibid., XII, 29.

⁶⁴ Prahistoria ziem polskich. - S. 417-422.

⁶⁵ Pieta K. Die Puchov-Kultur. Nitra, 1982. - S.308.

Риму в середині I ст. н.е. привели до занепаду свевського державного утворення.

На шляху побудови держави германці здійснили ряд важливих змін у соціально-економічному розвитку. У них чітко фіксується наявність індивідуальної родини⁶⁶. Свідченням цього є багаті поховання пізньоримського періоду на території квадської культури,⁶⁷ знахідки ключів і скриньок у похованнях пшеворців⁶⁸.

Можна констатувати, що велику роль у прискоренні соціально-економічних та політичних процесів у середовищі германських племен відігравав зовнішній фактор. З іншого боку цей фактор призводив і до внутрішніх протиріч, сепаратизму в межах військово-племінних союзів. Позитивним моментом державотворчих процесів є той факт, що вперше в германському середовищі відбулося поєднання старих функцій влади, які забезпечували потреби кожного члена щодо захисту й розвитку етнічних та соціальних основ і нових політичних елементів, необхідних для панування племінної верхівки. У склад германських племінних союзів входили й інші етнічні утворення (слов'янські, кельтські, іллірійські), які згодом запозичили ці культурно-економічні досягнення. Після загибелі "протодержавних" утворень племен Карпатського регіону розвиток нових військово-політичних союзів (вандали, гепіди) не міг призвести до створення нових «царств». Для цього існувала надто велика несумісність між соціально-економічними структурами племен близької і далекої варварської периферії. Внаслідок торговельних зв'язків з імперією економіка племен виявилася занадто пов'язаною з господарським життям римських провінцій. Військові набіги стають однією з форм економічного існування племінного світу. Тому в умовах дії цієї залежності можливості самостійного розвитку племен були обмежені.

Отже, германські племена після втрати лідерства або асимілюються місцевим негерманським населенням, або змушені були шукати притулку на теренах Римської імперії.

⁶⁶ Praehistoria ziem polskich. - S. 422.

⁶⁷ Kolník T. Doba rímska a doba stahovania narodov. - S.210-212.

⁶⁸ Praehistoria ziem polskich. - S.422.

Holoniuk Tetiana

CHANGES ETHNO-CULTURAL ENVIRONMENTS GERMAN TRIBES OF EAST EUROPE IN CONDITIONS OF CONTACTS WITH ROMAN EMPIRE IN I - III AD (on archeologic materials of cultures of Poland, Slovakia and Ukraine)

Within the framework of clause the features of development German are analyzed social and cultural - economic within the limits of the first state formations of East Europe. The aspects of influence of the Roman Empire and her roles in the relations with tribes are considered. German tribes played a role of the leaders in this area and their historical development influenced changes of an ethnic situation.

Key words: development German, economic within, first state formations, East Europe, archeologic materials.

Стаття надійшла до редколегії 22.12.2001

Прийнята до друку 4.02.2002